

# Vzponi in padci informbirojevca

Doktor prava Milan Vinković, ki se je rodil v Našicah in sicer pred 88 leti, je sin bogatih trgovcev židovskega porekla, s priimkom Walner. Z njim smo se pogovarjali o burni zgodovinski in hkrati njegovi življenjski preteklosti, ki mu je krojila prihodnost. Pravzaprav je na nekaj straneh zelo težko zaobjeti najpomembnejše dogodke, ki so usmerjali njegov življenjski tok, kajti življenje je mozaik najrazličnejših okoliščin in naključij, ki dopolnjujejo človeka in ga hkrati oblikujejo v osebnost.

Doktor Milan Vinković je človek, ki se je (moral) zaradi svojega idejnopoličnega prepričanja pred dvainvajsetimi leti posloviti od domovine in se zateči v Zvezo republiko Nemčiji, točneje v Düsseldorf, kjer živi še danes. Čeprav je pred mnogimi leti sklenil, da se nikoli več ne bo vrnil v Jugoslavijo, je tokrat zaradi takojmenovane «slovenske pamladi» obiskal Slovenijo. Na njegovo odločitev za odhod v Slovenijo je vplivalo tudi dopisovanje s sotrpinom z Golega otoka Radovanom Hrastom (njegovo pričevanje smo objavili v 3. številki Mladine, 22. januarja 1988).

Pravzaprav je Milan Vinković človek, ki poleg srbohrvaščine obvlada šest tujih jezikov, ki je sedemnajst let prevajal za radio Deutsche Welle, vsega tega pa najbrž ne bi počel, če kot preveč dosleden in zagrizen skojevca in pozneje partijec, ne bi postal informbirojevec.

Ničesar ne pozabljam in nikomur ne odpuščam, ni svobode in ni napredka, če ne poznaš svoje zgodovine. Če ni svobode tiska, zakonitosti, ni nismo pravna država, še posebej, če sodnik sprašuje udbo, kaj naj dela. Torej, če ni pravne države, ne svobode tiska in ne varstva človekovih pravic, nobena ekonomija, nič ne more uspevati. Toda, da bi se vrnil v državo, kjer ni pravic, to ne. Raje sem tam, kjer sem zaščiten, kjer se me niti bog ne sme dotakniti in da rečem, ta tradicija – ubili so kralja Milana, Aleksandra, pa še pred tem kralja Ferdinanda, skratka pri vas je vse mogoče. Tudi v meni so hoteli ubiti človeka, toda to jim na srečo ni uspelo.

**Pojdimo po vrsti. Trgovsko akademijo v Zagrebu ste končali leta 1918. V kakšnih krogih ste se gibal med šolanjem?**

● Leta 1917 sem stanoval pri državnem odvjetniku Johanidesu, ki je bil cenzor in preko njega sem dobival necenzurirane časopise, ki jih je prinašal domov in na ta način izvedel za novice, ki državljanom niso bile dostopne. Med drugim sem izvedel tudi za revolucijo v Rusiji in pozneje za sovjetsko revolucijo na Madžarskem.

Leta 1962 ste centralnemu komiteju Zveze komunistov Jugoslavije poslali devdeset strani svojih spominov, ki jih je leta 1970 prejel Inštitut za zgodovino delavskega gibanja Hrvaške. V svojih spominih ste ob koncu zapisali, da vas nič ne bo zlomilo in da si boste še naprej prizadevali za to, da si boste pošteno služili kruh, prav tako pa izrazili upanje, da vam bodo priznali partijsko dobo, za katero pravite, da je bilo to obdobje, v katerem niste mogli ničesar narediti zase, ampak ste vse, kar ste delali, delali za gibanje in v interesu gibanja. Sicer pa bo najbrž zanimivo slišati, kakšni so bili vaši prvi stiki s politiko?

● Ko je jugoslovanski odbor v Zagreb poslal prve letake, na katerih sta bila podpisana Trumbić

**Zdaj po tednu dni bivanja v Sloveniji sem se prepričal, da se je zares nekaj spremenilo, da imaš neko svobodo tiska. Videl sem Stanovnika, ki je po nemški televiziji govoril o varstvu človekovih pravic in se zavzemal za zakonitost. Vedel sem torej, da je to nekaj novega v Jugoslaviji in nekaj česar še nikoli ni bilo v Beogradu.**

in Korošec, smo jih razpečevali, neko noč pa smo zamenjali tudi imena ulic v Zagrebu, tako da smo z njih odstranili madžaronska imena in jih poimenovali po Trumbiću, Korošču, Hinkoviću in drugih. Ko sem bil pred diplomom (leto 1918) na Trgovski akademiji v Zagrebu, sem se ves čas družil z Ivico Peršičem. Stjepanom Radićem in drugimi hrvaškimi politikami, pri čemer sem imel skupaj s tovarišji prednost, da smo preko Peršiča dobivali tudi določene instrukcije glede podpore boju jugoslovanskega odbora v Londonu. Ko je prišlo do združitve SHS, sem se večinal v univerzitetno gardo in dobil nalogo stražiti hrvaški sabor na Markovem trgu. Vsi, ki so bili zaprti v saboru, so nameravali preprečiti ustanovitev države Srbov, Hrvatov in Slovencev, torej so bili proti združevanju s Srbi, med njimi, recimo, sodnik Košutić, grof Dona in še nekateri frankovci. Med stražo sem od nekega domačina iz Našic izvedel, da se je v mojem rojstnem kraju razplamtela revolucija, da so sežgali nekatera poslopja, povedali pa so mi tudi, da sta oče in mati v posebnem vlaku pobegnili z grofom Pejačevićem na Madžarsko.

**Začeli ste izdajati tudi številne časopise in knjige, seveda s politično vsebino. Kako je vse to vplivalo na vaše politično prepričanje in ali bi lahko spregovorili o vaši morebitni vlogi v mladinskem gibanju od leta 1920?**

● Takrat sem poznal in začel sodelovati s Slavkom Cihlarom, Ervinom Cvergerjem, neločljiva pa sva bila s Štefkom Cvijićem. Obstajala je tudi skupina mladincev, na katero me je opozoril Sima Miljuš in me z njo tudi seznanil, to pa so bili Zlatko Šnajder, Janko Mišić in Kaulzarić. Zlatko Šnajder mi je nekoč dobesedno dejal: »Ne tovariš, mi nismo za akcijo množic, mi smo za individualno akcijo, individualni teror.« V rokah je imel časopis Die Aktion in mi ga dal v branje. Časopis sem nato dal Simi Miljušu, ki je menil, da je treba še naprej imeti stike z njimi, čeprav so krenili po drugi poti. Od takrat me je Zlatko Šnajder ponavadi ironično spraševal: »No, Milan, kako kaj tvoja množična akcija?« Odvrnil sem mu: »Videli bomo, ali bodo množice močnejše od posameznika ali obratno.«

Po »obznani« ali morda že prej je prišlo do ustanovitve SKOJ-a. Še isti dan, mislim da 30. decembra 1920, ko je prišlo do »obznane«, so naju s Štefkom Cvijićem poklicali na sestanek CK KP Hrvaške v Zagrebu. Sestanek je bil v stanovanju Miroslava Krleža v ulici Kraljice Marije, danes Ulica braće Kavurića. Na tem sestanku me je Đuka Cvijić vprašal, kakšno stališče bomo zdaj po »obznani« zavzeli skojevci? Soglasno smo odvrnili, da bomo nadaljevali z delom in komunistično propagando in že naslednji dan začeli izdajati list komunistične mladine. Medtem je Miroslav Krleža ježno dejal: »Lahko delate, kar želite, toda mi nočemo o tem nič vedeti!«

Kmalu smo izdali prvo številko Mlade garde, pozneje pa Crveno zastavo.

**Kakšno funkcijo ste imeli v SKOJ-u?**

● Bil sem sekretar, Štefek Cvijić predsednik.

Janko Mišić pa takrat ni bil funkcionar SKOJ-a. Toda nekega dne so nas aretirali. Na srečo arhiva sekretariata nisem imel pri sebi, ampak sem ga hranil na delavnem mestu v naši tovarni, seveda ne v svoji pisalni mizi, temveč pri neki gospe Benedek.

**Kljub vsemu ste se znašli v zaporu, čeprav pri vas niso našli nobenih dokumentov o delu SKOJ-a?**

● V preiskovalnem zaporu smo bili tri mesece in pretepal me je sam načelnik policije Tučan, toda na vprašanja čes da sem razpečeval Crveno zastavo in Mlado gardo, ki mi jo je tudi pokazal, sem odvrnil, da je še nikoli nisem videl. Medtem ko so Čolaković, Šnajder, Stilinović, Kaulzarić, prejeli bogate pakete s hrano, sem trpel lakoto, ker je moj oče, takrat še milijonar, v svoji primitivščini mislil, da ima človek v zaporu zastoj stanovanje in hrano in da mu zato ni treba skrbeti za svojo edinca. Po treh mesecih zapora so me za tri leta izgnali v Našice. Ker v Našicah nisem mogel vzdržati, ne da bi deloval, mi je Sima Miljuš predlagal, naj bi odšel na Češkoslovaško, kjer bi se moral zaposliti v neki tekstilni tovarni in se po končani tekstilni šoli vrniti v Dugo Reso kot partijski agitator. Sprejel sem in odšel na Ahoot. Po štirih letih dela v Dugi Resi sem moral zapustiti tudi ta kraj, ker so iz Našic sporočili, da sem nevaren boljševe in da so me v ta kraj poslali po nalogo KPJ.

Ker ni bilo možnosti, da bi ostal v Zagrebu in dokončal študije na Visoki šoli za trgovino, sem, spet v dogovoru s Simom Miljušem, sklenil, da odidem v Nemčijo in odpotoval v Frankfurt ob Maini.

**In kako je bilo v Frankfurtu ob Maini? Bi lahko morda spregovorili le o bistvenih posebnostih takojšnjega življenja in morebitni politični dejavnosti?**

● Morda bo zanimivo tudi to, da sem tam naletel na skupino Srbov, med njimi na Momo Đorđevića, Otona Krstanovića in Stamenka Radojkovića, ki so študirali na fakulteti za ekonomske znanosti. Tam sem se prvič srečal tudi s Ču En Lajem in s Pengom, ki sta se od nas razlikovala po neverjetni marljivosti in velikih količinah denarja. Ču En Laj je nekega dne poslal poln vagon izključno marksističnih knjig iz Hamburga na Kitajsko. Seveda so bila tudi nam dostopna dela marksističnih klasikov.

**Leta 1923 je bil v Berlinu 10. kongres jugoslovanskih študentov. Najbrž ste se ga udeležili tudi vi?**

● Delegati iz Frankfurta smo bili Moma Đorđević, Stamenko Radojković, Krstanović in jaz.

Takrat sem imel tako oster govor, da nas je berlinska policija razgnala in kongres je bil prekinjen. To pa je bil tudi namen komunistov, kajti sklicali so ga predstavniki buržoaznih, vladajočih strank, radikalno-demokratske buržoazije, da bi se potrjevali pred zunanjim svetom, kar nam, komunistom ni šlo v račun. Pred odhodom iz Berlina sem se sešel z Williamom Pickom, ki me je opozoril na akcijo ustanavljanja vojaških organizacij v pokrajini Hessen-Nassau, kjer naj bi imel vodilno vlogo. Toda akcija je propadla. Po tem neuspehu sem preko Švice odšel v Pariz.

**Čeprav ne dvomimo, da se je tudi tam dogajalo marsikaj zanimivega in da niste mirovali, mislim na partijsko delo, bi lahko zares na kratko strnili dogodke, ki so bili, če smem reči, prelomni za takratno obdobje vse do zloma stare Jugoslavije?**

● Bil sem tudi v Genovi, izdajal glasilo Plug v Našicah, kjer je bilo v času diktature kralja Aleksandra zelo dejavno. Naposled so leta 1934

**Leta 1920, v času vukovarskega kongresa sem moral najti še neko drugo mesto za potek kongresa, kar mi je ukazal Sime Miljuš. V primeru, če bi vukovarski kongres odkrili, sem imel na voljo še kraj Zoljan, ki sem ga oskrboval z mastjo, oljem, moko, kavo.**

ubili kralja Aleksandra in prihodnje leto razpisali volitve. Leta 1936 se je začela državljanska vojna v Španiji in to je bil povod, da se je aktivirala naša propaganda. Tja smo pošiljali tudi živila, zdravila. Po letu 1936 sem bil najbolj povezan z osiješko skupino. Spomladi 1937 me je Pavle Bastajčić poklical na Dunaj. Tam je bil tudi Gorkič iz osiješke skupine, sešel sem se s predstavnikom kominterne Luftom in obiskal Pariz. Od njih sem dobil pismo za tovariša Tita.

**Po vrnitvi z Golega otoka bi moral delati za udbo, torej pošiljati poročila o drugih, pri čemer sem spet naredil neumnost. Odkrito sem namreč napisal, kdo krade in izkorišča svoj položaj. Spet sem izgubil službo. Nato sem delal kot akviziter, dokler mi nekoga jutra predstavnik državne kontrole ni sporočil, naj se ne vračam domov, ker me bodo ubili. Več mi ni hotel povedati. Izginil sem čez mejo in se v Düsseldorfu prijavil sindikatom. To je bilo 8. marca 1966.**

Pri petinšestdesetih letih zame seveda tam ni bilo dela. Ker sem se prijavil kot človek z židovskim poreklom, so me takrat posebej tretirali. Dobil sem 250 nemških mark, stanoval pa sem pri nekem kolegu iz Založniškega zavoda Hrvaške, ki je imel svojo knjižnico. Pri njem sem delal pol leta, po dveh letih sem dobil stanovanje in pokojnino, prav tako pa sem dobil tudi nemško državljanstvo. Čez nekaj časa sem prejel minimalno pokojnino tudi iz Jugoslavije.

V hotelu Berbarjenje je bila takrat neka naša simpatizerka, ki se je pisala Sertić in mi je dala 5000 francoskih frankov za pomoč rdečim v Beogradu. Tretjega aprila so me poklicali v vojsko. Po vrnitvi v Našice so nas pričakale skupine kulturbundovcev in ko sem dejal, da je za nas vojna končana in da naj vsak gre domov, sta me presenetila dva domačina in sicer Mirko in Anđelko Brdarić, ki sta napovedovala, da bo Hitler kmalu tudi v Jugoslaviji. Mirko in Anđelko sta upravljala tudi z delavnico mojega očeta in obogatela, saj je bilo v blagajni veliko zlata in tuje valute in zdaj imata v Zagrebu svoje hiše in dobro živita.

**Kako pa so se razvijali dogodki pred, med in po 2. svetovni vojni?**

Na podlagi izjave Matije Salaja v ustaškem taborišču v Našicah so sestavili tožbo in prijavo, ki so jo podpisali ustaški taboriščnik Kazimir Marković in drugi. V njej je ustaško taborišče zahtevalo, naj me kot nevarnega komunisto, ki je kriv za vse komunistično gibanje v Našicah obsodijo na smrt s streljanjem.

**Torej vam ni preostalo drugega kot pobegniti?**

Ja, na srečo sem s pomočjo sorodnika spoznal inšpektorja budimpeštanske policije, ki mi je preskrbel osebno izkaznico na ime Vener Mihajil in pobegnil sem na Madžarsko.

V neki restavraciji sem srečal grofa Pejačevića iz Našice, ki je bil s Hortijevim sinom. Tudi on me je prepoznal in mi povedal, da moji starši mislijo, da so me ubili. Dal sem mu telefonsko številko, on pa mi je zagotovil, da bo staršem sporočil, kaj in kako je z mano. Toda čez mesec dni so me agenti politične policije aretirali in zahtevali, naj jim izročim orožje. Prijavil me je grof Teodor Pejačević, novi ustaški ambasador v Madridu. Skliceval sem se na to, da sem politični begunec, toda predsednik policije je prebral izjavo, da sem obsojen na smrt in da Košak zahteva mojo izročitev NDH. Končal sem v taborišču v Bački Topoli.

Nekoga dne so me nato odpeljali v Đekeneš, od tam pa v Legrad. Tamkajšnji žandarji so me odpeljali v gozd in mi zagrozili, naj grem naprej, kajti če se bom vrnil, me bodo ustrelili. Toda vse se je srečno končalo in vrnil sem se v Budimpešto. Tja je prišla tudi moja tedanja žena, 19. aprila 1944 pa

se slišal glas nemške vojske. Sledila je aretacija madžarskega gestapa in mučenje. Do 20. oktobra 1944 sem bil v vojaškem zaporu v Budi. Od tam so nas odpeljali in 6 dni in noči smo se vozili v neznano smer ter prispeli v Dachau.

Že novembra so me z neko skupino napolnili na polotok Bart, kjer so izdelovali letala Hainkel. Ker smo, komunistične svinje, kot je dejal komandant taborišča v Rawensbrücku, kamor so nas 75 na smrt obsojenih poslali zaradi branja in razmnoževanja komunistične literature, imele neverjetno srečo, da krematorija ni bilo več, so nas poslali na delo v Fürstenberg.

**Kako pa ste doživeli konec vojne in kaj se je z vami dogajalo v osvobojeni državi?**

Po kapitulaciji Nemčije in koncu vojne sem se v domovini moral po zapovedi Duška Brkića javiti v Vjesniku. Delal sem v komerciali. 31. decembra 1945 sem imel sestanek s tajnikom tovariša Bakarića, in sicer o urejanju voznega reda in usklajevanju izhajanja časopisa. Ko sem se kot predsednik celotnega tiska in časnika KP Hrvaške Naprej vrnil na delo, sem našel odpoved zaradi reorganizacije. Vsi so se me izogibali, naposled me je sprejel Duško Brkić, ki je bil pravosodni minister Hrvaške. »Sprejel sem te zaradi tvojih staršev, ki so bili moji sodelavci, to so bili pošteni ljudje, toda ti si izdajalec in vohun.« Dodal je še, da ima podatke, češ da me je med bivanjem v Trstu zavedla angleška obveščevalna služba. Medtem se je hčerka vrnila iz Auschwiza in nismo imeli ničesar za pod zob.

Odšel sem k javnemu tožilcu Hrvaške Jakovu Blaževiću in mu prenesel Brkićevo mnenje, hkrati pa ga zaprosil, naj mi verjame kot staremu komunistu. Čez nekaj dni sem postal komercialni direktor Založniškega zavoda Hrvaške. Tam sem delal vse do aretacije, do 6. aprila 1950, ko sem se opredelil za informburo (podčrtal M. S.).

**Kaj je vplivalo na vaše pričrpanje, zaveravnost in končno odločitev oziroma opredelitev za informburo?**

O tem, zakaj sem se opredelil za informburo, sem na Golem otoku napisal 70 strani dolgo izjavo. Nisem mogel verjeti, da bi Stalin naredil napako. Bil sem discipliniran in nikoli ne bi zašel s partijske linije, če bi rešili vprašanje vstopa v partijo. Toda leta 1945 me je Franko Culjak izključil iz partije, Moša Pijade pa je nekajkrat posredoval, naj me znova sprejmejo. Nazadnje mi je Zlatko Uzelač dejal, da so izgubili moje dokumente. Toda še naprej me je zanimalo, kdo me je razglasil za angleškega vohuna in mi hotel uničiti prihodnost.

Prav tako ni bilo prav, da so bili morilci mojega očeta in matere, člani vodstva ustaškega taborišča, na visokih položajih, da so ostali nezakaznani in da se nihče nikoli ni niti spraševal o njihovem kaznovanju. Vedel sem, da staršev ne bodo oživelili, toda v nobenem primeru nisem mogel biti zunaj partije in to me je najbolj bolelo. Vse intervencije in prošnje so bile brez uspeha. Nastopilo je obdobje informburoja in propaganda zanj in bil sem za to.

Ko sem bil na Golem otoku 3 leta, je tja prišel tudi Duško Brkić, toda kot bojkotiran.

Minilo je veliko časa, preden sva se lahko pogovarjala. Nekoč sva skupaj kopala vinograd na otoku Sv. Grgur in vprašal sem ga, kako to, da me je nenadoma vrgel z delovnega mesta, da bi z lakoto skoraj ubil mene in hčerko in me družbeno onemogočil, hkrati pa razglasil za angleškega vohuna. Odrnil je, da je dobil pisno dokumentirano prijavo, ki sta jo podpisala Marica Zastavniković in Mehmed Konjhdžić. »Njuno prijavo sem vzel za sveto in te vrgel iz službe.«

**Torej vam je bilo jasno, kdo in zakaj so se zarotili proti vam?**

29. novembra 1954 so me izpustili z Golega otoka, kjer sem zelo trpel. Vedel sem, da je moja kolegica Zorica (moja nekdanja žena) vložila osebno prijavo proti meni kot informburojcu. Po nekaj urah hoje po Zagrebu in razmišljanju, kam naj bi šel, sem sklenil, da se bom oglašil pri njej, ker mi je ves čas pisala. Ni vedela, da sem izvedel



TONE STOKIČ

za njeno prijavo. Pri njej sem nekaj časa tudi stanoval.

**Bi lahko podrobneje razložili razloge, torej obtožbe, ki so vas pripeljale na Goli otok?**

V Vjesnik sem prišel kot namestnik tov. Marice Zastavniković. Glavni in odgovorni urednik je bil Šehović. Delal sem z velikim uspehom in leta 1945 je Vjesnik izhajal že v 80.000 izvodih. Z delom sem bil zelo zadovoljen, Marica (moja nadrejena) in drugi pa niso bili preveč navdušeni, ker sem bil strog kar se tiče zasebnega življenja in familiarnosti. Ko je za novo leto v razkošnem službenem avtomobilu, ki sem jih odobril za odhod na teren, Marica vozila prašiča, mi je prekipelo. Toda nekoga dne me je poklicala Marica in mi rekla: »Vi ste tukaj najspodobnejši, v Trstu pa nimamo nikogar, ki bi razpečeval Vjesnik. Odšli boste tja in poskrbeli, da bo časnik prišel med tiste, ki se zanimajo zanj.« Strinjal sem se in delal vse do odpovedi, ki je sledila potem, ko so me razglasili za angleškega vohuna. Še zmeraj trdim, da sem nedolžen, toda morali so najti nek razlog, da bi se me znebili.

Milan Vinković je še zmeraj živa legenda in človek, ki je zaradi tega, ker je preživel več koncentracijskih taborišč (Dachau, Auschwitz, nazadnje bil na »družbeno koristnem delu«, ki mu ga nočejo priznati kot delovno dobo) postal s svojim bogatim zgodovinskim znanjem in dialektičnim, brez pretiravanja bi lahko rekli računalniškim spominom, trn v peti številnih vplivnih mož, komunistov, ki so se ob pravem času opredelili proti informburoju. Prav tako marsikdo ni mogel prenašati njegove zagrizenosti in doslednosti pri partijskem delu in najlaže so z njim opravili tako, da so ravnali po načelu: najboljša obramba je napad.

In Milan Vinković, ki je po 22-ih letih bivanja v ZR Nemčiji teden dni preživel v Sloveniji, nikoli več ne bi prišel v Jugoslavijo, če ne bi bilo razcveta demokracije v Sloveniji. Kot je zatrdil, mu v Düs-

**Nikoli se ne bi vrnil v Jugoslavijo, če ne bi bilo Mladine. Čeprav moja hčerka živi v Zagrebu, nisem hotel v Jugoslavijo, toda ko sem slišal za Odbor za varstvo človekovih pravic in Mladino, ki jo citirajo vsi največji nemški časopisi na prvih straneh in vedel, da se mladi pri tem časopisu borijo za varstvo človekovih pravic in še posebej za svobodo tiska, sem se odločil za obisk pri kolegu z Golega otoka.**

seldorfu ničesar ne manjka, vozi se v najsodobnejšem mercedesu in skupaj z ženo srečno preživljata jesen svojega življenja. Toda Milan Vinković ničesar ne pozablja in nikomur ne odpušča.

MILAN SKLEDAR

3.11.1988